

Wychowanie prospołeczne w rodzinie do partycypacji obywateli w życiu publicznym

Dr Adam Koperek – SWSPiZ w Łodzi

Ur. w 1959 r., doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie rozprawy doktorskiej pt. „Wychowanie prospołeczne jako warunek uczestnictwa obywateli w życiu publicznym” obronionej na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w roku 2007. Magisterium z politologii na Wydziale NHiS UKSW w Warszawie w roku 1999. Magisterium z teologii w PWT w Warszawie w roku 1993. Świadcstwo dojrzałości w 1981 r. Adiunkt w SWSPiZ w Łodzi. Opublikował 3 książki: *Zaangażowanie społeczne obywateli, Człowiek -Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, Wychowanie do pojednania* i ok. 30 artykułów naukowych. Uczestniczył także w licznych sympozjach i konferencjach naukowych, krajowych i zagranicznych.

WSTĘP

Rodzina jest miejscem kształtowania postaw obywatelskich oraz podstawową wspólnotą osób, która uczy i wychowuje do zaangażowania w życiu społecznym. Prospołeczne wychowanie w rodzinie jest również fundamentem partycypacji obywateli w życiu publicznym. Prawda ta jest wynikiem zarówno doświadczenia życiowego, jak i teoretycznych rozważań. Biorąc pod uwagę fakt, że uczestnictwo w życiu społecznym jest obowiązkiem obywatelskim, rodzina winna wychowywać w duchu zaangażowania nie tylko w rozwój dobra wspólnego własnej społeczności rodzinnej, ale także w rozwój dobra wspólnego szerszych społeczności, a mianowicie lokalnej, narodowej i państwowej.

Podjęmowane zagadnienie wydaje się być aktualne we współczesnej sytuacji krajów, których obywatele stoją wobec istotnego zagadnienia właściwego zdefiniowania swoich postaw społecznych w warunkach dokonujących się przemian systemowych w ich państwach. Jest to

zagadnienie ważne także z punktu widzenia określenia się członków rodziny jako obywateli wobec ich zaangażowania społecznego dla dobra wspólnego społeczności lokalnej, ogólnonarodowej i ogólnopaństwowej. Tak określony problem został opracowany w kontekście następujących zagadnień: 1. Wychowanie prospołeczne w rodzinie jako naturalnym środowisku rozwoju osoby; 2. Wychowanie prospołeczne w rodzinie czynnikiem adaptacji i integracji osoby w innych społecznościach; 3. Znaczenie wychowania prospołeczne dla określenia miejsca i roli rodziny we wspólnocie społecznej i politycznej; 4. Wychowanie prospołeczne podstawą zaangażowania rodziny w życiu społecznym.

1. WYCHOWANIE PROSPOŁECZNE W RODZINIE JAKO NATURALNYM ŚRODOWISKU ROZWOJU OSOBY

Rodzina jest naturalnym środowiskiem rozwoju osoby ludzkiej. W tym środowisku dokonują się podstawowe wybory moralne ważne z punktu widzenia wy-

chowania prospołecznego do aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym. W tej perspektywie kształtuje się również etos wspólnoty rodzinnej.

W Polsce ruch solidarnościowy w latach 80. i 90. ubiegłego stulecia był oparty w swoich założeniach na wartościach personalistycznych właściwych dla katolickiej nauki społecznej. Wydaje się, że wychowanie prospołeczne oparte głównie na tych wartościach doprowadziło do zrywu niepodległościowego, angażującego całe społeczeństwo do aktywnego udziału w życiu publicznym. Wychowanie do tych wartości dokonało się przede wszystkim w rodzinie jako podstawowej wspólnotie społecznej. Znaczenie rodziny wynika z jej istoty, celów i zadań. Rodzina jest nie tylko rzeczywistością biologiczną, psychologiczną i etnograficzną, ale przede wszystkim ludzką, etyczną i religijną¹. Tak więc, sama w sobie jest podstawową wartością. Należy więc w tym miejscu przybliżyć zagadnienie w czym wyraża się owa aksjologia rodziny².

Aksjologia rodziny wyraża się w dwóch wymiarach. Najpierw rodzina jest podstawową wartością dla konkretnego człowieka będąc jego środowiskiem życia, urzeczywistniania się i moralnego rozwoju jako osoby³. W tej społeczności ofiarowana jest osobie ludzkiej moż-

liwość tworzenia, gromadzenia, przetwarzania i gwarantowania wielorakich wartości, a przede wszystkim wartości moralno-społecznych⁴. Rodzina jako naturalna społeczność tworzy zespół wspólnych idei, wartości, przekonań, upodobań, wzorów zachowań i postaw moralnych. W konsekwencji stają się one jej ideałem i przewodnikiem. Przeżywane w rodzinie wartości tworzą cały ich system. Dokonuje się to na drodze wspólnych doświadczeń. Rodzina wyznacza również zasadnicze preferencje wartości. Kształtowane są więc wzory moralnego i społecznego postępowania. W ten sposób określa się postawy właściwe i niewłaściwe, a jednocześnie nakłada się odpowiednie sankcje. Tak rozumiana rzeczywistość moralno-społeczna stanowi etos wspólnoty rodzinnej. Jest on swego rodzaju „substancją etyczną” społeczności rodzinnej⁵.

W sensie ogólnym w filozofii i socjologii pojęcie „etos” (gr. *ethós* - zwyczaj) oznacza całokształt społecznie uznawanych i przyswojonych w danej zbiorowości społecznej norm regulujących zachowanie jej członków⁶. Podejmując porównanie pojęcia „etosu” z pojęciem „etyki” stwierdza się, że definicję etyki można podawać w dwóch znaczeniach (gr. *ethikós* – zwyczajowy, od *ethós* – obyczaj). Po pierwsze, etykę traktuje się jako

¹ Cf. H. Skorowski, *Rodzina jako kategoria aksjologiczna*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 11 (1995), s. 61.

² H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat. Refleksje etyczno-społeczne nad współczesną rzeczywistością*, Warszawa 2002, s. 166-167.

³ Cf. M. Dąbrowska, *Rodzina zastępcza i adopcyjna jako szansa dla dziecka osieroconego*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 10 (1994), s. 27.

⁴ Cf. S. Styrna, *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju dziecka*, „Chrześcijanin w świecie” 42-43 (1976), s. 95.

⁵ Cf. H. Skorowski, *Rodzina jako kategoria aksjologiczna*, op. cit., s. 63; cf. H. Skorowski, *Człowiek – Kultura – Świat...*, op. cit., s. 167.

⁶ *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 203.

naukę o moralności zajmującą się opisem, analizą i wyjaśnianiem rzeczywistości istniejącej moralności i ustaleniem dyrektyw moralnego postępowania, a po drugie, ukazuje się etykę jako ogół norm moralnych, zasad postępowania przyjętych i obowiązujących w danej epoce i zbiorowości społecznej⁷.

Według słownika katolickiej nauki społecznej, pojęcie etosu (gr. *ethós* - charakter, obyczaj) w literaturze socjologicznej oznacza statystycznie dominujący w danej grupie społecznej sposób odczuwania i postępowania. Zawiera elementy natury moralnej, jak i pozamoralnej. Często utożsamiany jest ze stylem życia. Etos jest wyznaczany przez przyjętą w grupie hierarchię wartości, sam jednak jest pojęciem aksjologicznie neutralnym, gdyż służy do opisu obserwowanych zachowań zbiorowości i nie należy go mylić z istniejącymi w grupie idealnymi wzorcami zachowań. Inaczej mówiąc, etos pokazuje, jak członkowie grupy ożywionej określoną hierarchią wartości zachowują się w praktyce⁸.

Wyrażając *esprit de corps* grupy, etos przyczynia się do wzmocnienia jej spistości i rozwoju, poczucia odrębności względem innych grup. Grupa społeczna może stworzyć swój etos tylko wtedy, gdy: posiada przejrzystą i stabilną strukturę wewnętrzną (układ pozycji i ról), charakteryzuje się spistością wynikającą z wyznawania określonych wartości i ideałów oraz funkcjonuje w ramach

stabilnej makrostruktury społecznej, będącej bazą dla grup etosowych. Na płaszczyźnie socjologicznej etos posiada więc dwie zasadnicze własności: 1) przysługuje tylko grupom, nigdy zaś jednostkom; 2) ma nienormatywny charakter (choć inspirowany hierarchią wartości), dotyczy rzeczywistych, a nie idealnych zachowań⁹. Obie te własności etos traci w ujęciu pedagogicznym. Tu etos może się odnosić nie tylko do grup, lecz także do jednostek i oznacza pożądane, wzorcowe zachowania, a nie statystyczną normę, np. etos chrześcijański to zbiór zasad wyznaczający postępowanie chrześcijanina¹⁰.

Etos rodziny rozumiany jako swego rodzaju „substancja etyczna”, którą posiada społeczność rodzinna, nie jest oczywiście czymś, co można ukształtować raz na zawsze. Jest on procesem stawania się i urzeczywistniania tej społeczności. Istotą tego procesu jest poszukiwanie pełni i zarazem dynamiczne dążenie do ideałów, a nie jedynie posiadanie tego, co się już osiągnęło. Analizując zagadnienie z tej perspektywy można stwierdzić, że „etos rodziny, to ciągły proces przekształcania, budowania i doskonalenia własnego życia rodzinnego opartego na ideałach i wymaganiach moralności, a więc na miarę wielkości i godności człowieka oraz wielkości i godności wspólnoty rodzinnej”¹¹.

Dynamizm i rozwojowość etosu wspólnoty rodzinnej nie jest w sprzeczności

⁷ Ibidem.

⁸ W. Piwowski (red.), *Słownik katolickiej nauki społecznej*, Instytut Wydawniczy PAX, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów „Palabra”, Warszawa 1993, s. 48.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 167-168; H. Skorowski, *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996, s. 54.

z tworzeniem przez każdą rodzinę owej „substancji etycznej”¹². Podkreślić należy znaczenie wartości dla rozwoju człowieka jako osoby ludzkiej. Integralny rozwój osoby jako podmiotu życia moralnego i zasady aktywności moralnej oznacza także jej rozwój w płaszczyźnie moralnej. Ponadto osoba ludzka jako byt indywidualny i społeczny realizuje się nie tylko sama, ale również dzięki uczestnictwu we wspólnocie rodzinnej. Odnosi się to również do dojrzałości moralnej człowieka, którego rozwój moralny uzależniony jest zarówno od niego samego, jak również od etapu rozwoju moralności społecznej, a zwłaszcza rodzinnej¹³.

Na rozwój moralny człowieka ma więc istotny wpływ społeczność rodzinna poprzez wartości moralne, które „wytwarza” i utrwała we własnym etosie. Idąc śladami kultury europejskiej można odwołać się do słów Jana Pawła II: *Ufnie i z miłością ponawiam wezwanie do wszystkich rodzin chrześcijańskich, które żyją w Europie: «Rodziny, stańcie się tym, czym jesteście!»*¹⁴. Parafrazując te słowa można wyrazić na-

dzieję: *Rodzino chrześcijańska, która żyjesz w Europie, bądź sobą!*¹⁵. Zaangażowanie rodziny w życie społeczne motywowane jest aksjologicznym podejściem do rzeczywistości. Sprzyja to rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego¹⁶.

Analizując to zagadnienie z perspektywy aksjologicznej należy stwierdzić, że etos w sposób istotny kształtuje i rozwija człowieka w sferze moralnej¹⁷. Nie determinuje on jednak człowieka czyniąc z niego bierny przedmiot całego procesu rozwoju moralnego. To właśnie rodzina poprzez własny etos tworzy warunki rozwoju moralnego człowieka. W rodzinie przekazywany jest zespół wartości stanowiący swoisty jej etos umożliwiający rozwój moralny osoby. W oparciu o te „dane i zadane” wartości osoba ludzka kształtuje swój własny świat wartości¹⁸. Dzięki więc etosowi rodziny człowiek zdobywa i dociera do tych wartości moralnych, w oparciu o które określa własną hierarchię wartości, formuje własne sumienie oraz kształtuje swoje postawy indywidualne i prospołeczne¹⁹.

¹² H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 168; H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, op. cit., s. 54.

¹³ H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 168; H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, op. cit., s. 57; cf. H. Skorowski, *Rodzina jako kategoria aksjologiczna*, op. cit., s. 65.

¹⁴ Jan Paweł II, *Posynodalna Adhortacja Apostolska „Ecclesia in Europa”*, n. 94, „L'Osservatore Romano”, Wydanie Polskie, nr 7-8 (2003).

¹⁵ Cf. J. Koperek, *Rodzina europejska - wprowadzenie*, [w:] J. Koperek (red.), *Rodzina europejska. Filozoficzno-polityczne i społeczno-ekonomiczne uwarunkowania*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 11-20.

¹⁶ J. Koperek, *Zaangażowanie rodziny europejskiej na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w kontekście polskich realiów*, [w:] J. Koperek (red.), *Rodzina europejska...*, op. cit., s. 23-50; J. Koperek, *Ustawodawstwo państwowe wobec ochrony praw rodziny - casus III RP*, [w:] J. Koperek (red.), *Rodzina europejska...*, op. cit., s. 51-68.

¹⁷ H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 168; H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, op. cit., s. 58.

¹⁸ Cf. J. Majka, *Wychowanie chrześcijańskie - wychowaniem personalistycznym*, „Chrześcijanin w świecie” 42-43 (1976), s. 53.

¹⁹ H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 168; cf. H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, op. cit., s. 59.

Reasumując można stwierdzić, że rodzina jest wartością osoby ludzkiej, z czego wynika wartość i dobro rodziny dla współczesnego człowieka²⁰. Przekonanie to potwierdzają badania socjologiczne ukazujące, że rodzina jest wartością dla poszczególnych jej członków, ale również bogactwem i dobrem dla całego społeczeństwa²¹. Stąd wszelkie próby dewaluacji wartości rodziny odbijają się niekorzystnie na dobru jednostki i dobru wspólnym szerszych społeczności: narodu i państwa, a nawet w wymiarze globalnym, społeczności międzynarodowej. Analizując etos rodziny H. Skorowski stwierdza: „W odpowiedzi zatem na pytanie, w jakim sensie rodzina jest wartością osoby ludzkiej, należy stwierdzić, że tworzy ona i zabezpiecza płaszczyznę wartości moralno-społecznych utrwalonych w etosie, umożliwiających człowiekowi jego moralny rozwój. W dobie dzisiejszej, w dobie relatywizmu moralnego i zagubienia człowieka w świecie wartości moralnych, zapewnienie tej właśnie płaszczyzny wartości wydaje się być szczególnie cenne dla osoby”²².

2. WYCHOWANIE PROSPOŁECZNE W RODZINIE CZYNNIKIEM ADAPTACJI I INTEGRACJI OSOBY W INNYCH SPOŁECZNOŚCIACH

Rodzina jest wartością nie tylko dla jednostki, ale także większej społeczności lokalnej, narodowej i państwowej. Najszerszą z tych społeczności jest społeczność państwowa, stąd też w szczególny sposób należałoby wyakcentować wartość rodziny dla tej społeczności określanej jako rodziny rodzin.

Wymiar aksjologiczności rodziny można ująć w dwóch płaszczyznach. Po pierwsze chodzi o miejsce i rolę rodziny w strukturze bytowej społeczności państwowej. Należy podkreślić, że żadna społeczność państwowa nie istnieje poza rodziną. Ponadto na jej fundamencie, dzięki tkwiącym w niej siłom o nastawieniu społecznym, istnieje społeczność państwowa. Z tego wynika, że społeczność państwowa jest „tworem” rodziny i rodzin jako bytów społecznych²³.

W drugiej płaszczyźnie dotyczącej uspołecznienia człowieka wyraża się aksjologiczność rodziny w relacji do społeczności państwowej. Do podstawowych zadań rodziny zalicza się tworzenie wspólnoty osób, co w konsekwencji oznacza kształtowanie postaw i więzi społecznych. Patrząc z tej perspektywy

²⁰ J. Koperek, *Państwo – naród – rodzina wobec przemian społeczno-kulturowych w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, [w:] J. Jęczeń, M. Z. Stepulak (red.), *Wartość i dobro rodziny*, Publikacja z serii: Centrum Badań nad Rodziną, T. 5, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 85-96.

²¹ W. Bokajło, J. Koperek, *The View of Polish Family as a Social Institution in the Light of Empirical Research (2011–2012)*. Research Project: *The Family as a Resource for Society*, Fundacja Vita Familiae, Vatican City 2012; W. Bokajło, J. Koperek, *Obraz rodziny polskiej jako instytucji społecznej w świetle badań empirycznych (2011–2012)*. Projekt: *Rodzina bogactwem (dobrem) dla społeczeństwa*, „Sprawy Rodziny. Kwartalnik Duszpasterstwa Rodzin” 2011, nr 96/4.

²² H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 168-169; cf. H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, op. cit., s. 59-60.

²³ H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 168-169; cf. H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, op. cit., s. 59-60; cf. H. Skorowski, *Rodzina jako kategoria aksjologiczna*, op. cit., s. 67.

życie rodzinne jest wzorem życia społecznego. To właśnie w rodzinie wypracowuje się wartości społeczne, bez których społeczeństwo nie może istnieć²⁴. H. Skorowski pisze: „Rodzina jest środowiskiem przekazywania wartości i postaw społecznych, sposobów etycznych i społecznych zachowań, dowartościowań kulturowych. W ten sposób człowiek uczy się, z jednej strony, wychodzić poza zakres własnych jednostkowych spraw i problemów, z drugiej zaś strony, uczy się aktywnie bytować w społeczności”²⁵.

Uspołecznienie jednostki w rodzinie nie dotyczy tylko wychowania do bytowania w społeczności. Pojęcie to odnosi się także do pośrednictwa między jednostką a szerszymi społecznościami. Rodzina pomaga w integracji jednostki z szerszymi społecznościami. W ten sposób jest więzią łączącą osobę z innymi społecznościami. Dzięki tej funkcji rodzina decyduje o tym, że człowiek jako jednostka włącza się w szersze niż rodzina społeczeństwo. Rodzina jest więc czynnikiem adaptacji i integracji osoby w innych społecznościach²⁶.

Uspołecznienie osoby w rodzinie prowadzi do partycypacji we wspólnocie państwowej. Dzięki rodzinie społeczność państwowa „otrzymuje” jednostkę w pełni społecznie wartościową, to znaczy aktywne uczestniczącą w jej życiu. Tym samym jest ona odpowiedzialna za

współtworzenie własnego środowiska. Wynikające stąd postawy prospołeczne realizowane są w poczuciu odpowiedzialności za społeczność państwową. W wymiarze społecznym jest to odpowiedzialność zarówno za kulturę w wymiarze ogólnopaństwowym, jak również za jakość stosunków międzyludzkich w życiu codziennym²⁷.

Godność człowieka jest podstawą praw osoby ludzkiej do godnego życia, do prawdziwego dobra, do wolności i miłości. Wychowanie w rodzinie powinno dążyć do poszanowania powyższych praw godnościowych człowieka. Rodzina bowiem stanowi naturalną wspólnotę osób, i z tego względu w jej środowisku człowiek uczy się tej postawy w sposób naturalny²⁸.

3. ZNACZENIE WYCHOWANIA PROSPOŁECZNEGO DLA OKREŚLENIA MIEJSCA I ROLI RODZINY WE WSPÓLNOCIE SPOŁECZNEJ I POLITYCZNEJ

W nauce społecznej Kościoła zagadnienie miejsca i roli rodziny w społeczności politycznej traktowane jest w świetle relacji do państwa jako wspólnoty społecznej, której fundamentem jest wspólnota rodzinna²⁹. Niezależność rodziny w stosunku do państwa winna ujawniać się w jej autonomicznym działaniu. Autonomia rodziny nie oznacza całkowitego jej odizolowania od życia społeczno-

²⁴ Cz. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, ODiSS, Warszawa 1985, s. 407.

²⁵ H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 169; cf. H. Skorowski, *Rodzina jako kategoria aksjologiczna*, op. cit., s. 69.

²⁶ Cf. Cz. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 403; cf. H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 169.

²⁷ Cf. J. J. Kondziela, *Osoba we wspólnocie. Z zagadnień etyki społecznej, gospodarczej, międzynarodowej*, Księgarnia św. Jacka 1987, s. 49; cf. H. Skorowski, *Człowiek - Kultura - Świat...*, op. cit., s. 170.

²⁸ A. Koperek, *Godność człowieka a prawo do wolności w rodzinie*, „Studia Podlaskie” 11 (1996) nr 2 (8), s. 145-157.

²⁹ B. Sutor, *Etyka polityczna*, „KONTRAST” Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa 1994, s. 330-344.

politycznego kraju. Osoba ludzka jest bowiem istotą społeczną. Wynika to z jej „inclinaciones naturales”, które należą do różnych poziomów życia ludzkiego. Wyróżnia się wśród nich m. in. wrodzoną tendencję intelektu do poznawania, tendencję do utrzymania własnego życia, tendencję do prokreacji, a w końcu także tendencję do życia społecznego („homo homini amicus”).

Rola rodziny w społeczności politycznej jest tak znacząca, że nie bez racji są propozycje, aby rodzice - ze względu na pełnioną ważną rolę społeczną - posiadali dodatkowy głos w wyborach politycznych (powszechnych i samorządowych) państwa. Jest to jeden z postulatów dowartościowania funkcji rodzicielskiej w społeczności politycznej. Rodzina bowiem - jak zaznacza Jan Paweł II - dana jest człowiekowi dla doskonałego rozwoju jego człowieczeństwa. W niej kształtują się postawy moralne i społeczno-polityczne dzieci. Ona uczy więc postawy społecznej uwrażliwiającej na dobro drugiego człowieka. Ten istotny potencjał etyczno-kulturowy tkwiący w rodzinie winien być nie tylko dostrzeżony, ale i dowartościowany w społeczności politycznej³⁰.

Poszanowanie praw człowieka w społeczności rodzinnej jest równocześnie źródłem solidarności rodziny wobec szerszej społeczności politycznej. Rodzina dopiero wówczas może otworzyć się w pełni na szerszą społeczność polityczną, broniąc równocześnie swych praw

godnościowych, gdy jej świadomość jest pogłębiona przez doświadczenie świata wartości etycznych opartych na godności osoby ludzkiej. Personalistyczne relacje w rodzinie są więc możliwe tylko wtedy, gdy mają swoje źródło w osobowej relacji do każdego człowieka³¹.

Mając na uwadze znaczenie powyższych twierdzeń, należałoby uświadomić sobie ich praktyczne konsekwencje w życiu rodziny. Te konsekwencje dostrzega się zarówno na płaszczyźnie relacji poszczególnych osób do całej wspólnoty rodzinnej, jak również w kontekście relacji samej rodziny do instytucji społecznych i państwowych. Jeśli więc - mając na uwadze wypowiedzi Jana Pawła II - rodzina jest szkołą myślenia i działania społecznego oraz najdoskonalszą szkołą samego człowieczeństwa, wobec tego jej wewnętrzne relacje międzyosobowe mają istotne znaczenie w relacjach rodziny do państwa, narodu i społeczeństwa³².

Przyjmując za oczywiste - w świetle personalizmu społecznego - powyższe rozumowanie, należy jednocześnie mieć świadomość, że z punktu widzenia myślenia kategoriami różnych ideologii ta oczywistość może być zakwestionowana. Ideologia marksistowska, stawiając osobę ludzką poza nawias relacji społecznych, odbiera jej równocześnie prawa godnościowe do pełnej realizacji siebie we wspólnocie i społeczeństwie. Ten typ postępowania jest negacją samej rodziny ludzkiej, która zostaje pozbawiona w ten

³⁰ Cf. J. Majka, *Węzłowe problemy Katolickiej Nauki Społecznej*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Fundacja Jana Pawła II - Rzym, Pallottinum II - Warszawa 1990, s. 206.

³¹ Cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor Hominis”*, n. 10, [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie Papieskie II*, 1, 1979 (styczeń - czerwiec), Pallottinum, Poznań 1990, s. 240-241.

³² Cf. Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris Consortio”*, n. 23, [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie Papieskie*, IV, 2, 1981 (lipiec - grudzień), Pallottinum, Poznań 1989, s. 446-447; cf. Jan Paweł II, *List do Rodzin. Rok Rodziny 1994*, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1994, s. 64-68.

sposób istotnego elementu jakim są relacje interpersonalne wewnątrz wspólnoty rodzinnej. Powoduje to nieład moralny w samej rodzinie i odbija się w oczywisty sposób na relacjach całej rodziny do innych społecznych instytucji. Personalistyczny charakter relacji wewnątrzrodziny sprzyja relacjom rodziny ze społecznością polityczną. Negacja praw godnościowych osoby ludzkiej stoi w sprzeczności z dobrem rodziny oraz dobrem wspólnym społeczeństwa, którego rodzina jest społecznym fundamentem. Spojrzenie na rodzinę wymaga więc uświadomienia sobie jej ogromnego znaczenia w całej wspólnocie społeczno-politycznej. Dla rozwijających się ideologii politycznych rodzina, będąc podstawową wspólnotą ludzką, jest celem walki politycznej. Dopiero, gdy jest osłabiona w swoich interpersonalnych relacjach, nie stanowi żadnego dla nich zagrożenia. Zniszczenie tych relacji jest więc często motywem walki ideologicznej. Nauka społeczna Kościoła dostrzegając powyższe niebezpieczeństwa głosi prawdę o godności osoby ludzkiej. W tym kontekście poszanowanie praw człowieka ma ogromne znaczenie w odnowie interpersonalnych relacji wewnątrz rodziny i w całej społeczności państwowej.

4. WYCHOWANIE PROSPOŁECZNE PODSTAWĄ ZAANGAŻOWANIA RODZINY W ŻYCIU SPOŁECZNYM

Rodzina jest instytucją społeczną, która ze swej natury nie może zamknąć się we własnych problemach, ale ma obo-

wiązek przyjąć postawę otwartości na sprawy społeczne. Sprawy te, choć niekiedy wprost jej nie dotyczą, to jednak w konsekwencji mogą na swój sposób warunkować i wpływać na jej życie. Z tego wynika, iż każdy człowiek powinien aktywnie uczestniczyć w życiu politycznym kraju. Prawidłowością okazuje się bowiem fakt, iż w przeciwnym wypadku polityka sama wróci do niego jak bumerang, ale w formie zmienionej przez innych ludzi. Człowiek unikający polityki w konsekwencji musi i tak z nią się spotkać. O ile sam nie podejmie trudu, aby na nią wpływać w miarę swoich możliwości, ona wpłynie na jego życie w formie jaką inni wyborcy dla niego przygotowują³³.

Powinnością rodziny jest wychowanie aktywnych obywateli, otwartych na sprawy społeczne, narodowe i państwowe. Rodzina spełnia ważną rolę społeczną wychowując do postaw obywatelskich w życiu publicznym³⁴. Z punktu widzenia wychowawczego tylko w atmosferze pokoju i bezpieczeństwa można oczekiwać owoców prawidłowego wychowania młodego pokolenia. Jednakże pokój nie jest wynikiem bierności, ale - jako dynamiczny proces - jest tworzony poprzez aktywne uczestnictwo w życiu społecznym. Jan Paweł II mówi w podobny sposób również o wolności, ujmując ją w kategoriach dynamicznego procesu, zmierzającego do jej ciągłego zdobywania. Twierdzi więc, że wolność nieustannie należy zdobywać, gdyż nie jest ona

³³ Cf. B. Sutor, *Etyka polityczna*, op. cit., s. 330-344; cf. Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny, *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny, Warszawa 1998.

³⁴ Cf. H. Skorowski, *Być chrześcijaninem i obywatelem dziś. Refleksje o postawach moralno-społecznych*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1994; A. Koperek, *Zaangażowanie społeczne obywateli*, Wydawca: Adam Koperek, Łódź 2008, s. 115-158; A. Koperek, *Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli*, Wydawcy: Adam Koperek & Kazimierz Piotrowski, Łódź - Gachenbach 2008.

dana, ale przede wszystkim zadana człowiekowi do realizacji w życiu osobistym i społecznym³⁵.

Przyjęcie zasady „świętego spokoju” jest więc bardzo niebezpieczną zasadą dla życia osobowego i rodzinnego. Świadomość tego jest jednym z istotnych warunków budowy właściwie rozumianego pokoju społecznego. Rodzina w sposób niezwykle szczególnie uczestniczy w jego realizacji. Proces ten dokonuje się zarówno na płaszczyźnie małżeńskiej, jak również w wymiarze wychowania młodego pokolenia na aktywnych obywateli, realizujących w swoim życiu wartości społeczno-moralne. Budowa pokoju społecznego w środowisku rodzinnym stanowi pierwszy etap otwartości rodziny na szerszą społeczność polityczną. Kolejnym etapem tego procesu jest świadome uczestnictwo w życiu społeczności lokalnej i samorządowej oraz ogólnonarodowej i ogólnopaństwowej³⁶.

Wychodząc z założeń nauki społecznej Kościoła należy stwierdzić, że przyjęcie przez małżonków współodpowiedzialności za utworzoną rodzinę prowadzi do zaangażowania się w problemy, którymi żyje społeczeństwo, naród i państwo. Odpowiedzialność jest pojęciem bez-

pośrednio związanym z problematyką wolności. Doświadczenie wolności i odpowiedzialności stanowi szczególnie motyw zachowań rodziny także w kwestii postaw społecznych. Ten wymiar życia rodzinnego ma charakter wychowawczy w odniesieniu nie tylko do własnych dzieci, ale również w relacjach z innymi rodzinami, poszukującymi przykładu społecznego zaangażowania zrealizowanego w konkretnym życiu ludzkim. Polityczne zaangażowanie w skali rodziny jest przede wszystkim nastawione nie na dążenie do władzy, ale na roztropną troskę o dobro wspólne własnej rodziny oraz społeczności, w której ona żyje i funkcjonuje. Tego typu rozróżnienie pozwala lepiej zrozumieć zaangażowanie rodziny w sprawy społeczne, polityczne, ekonomiczne i kulturowe własnego społeczeństwa, narodu, państwa³⁷.

Z tej racji zrozumienie zagadnienia relacji rodziny do społeczności politycznej nie musi budzić obaw o zbytne upolitycznienie rodziny, która w ten sposób mogłaby zgubić istotne cele wynikające z jej natury. Jest to raczej próba zrozumienia miejsca i roli rodziny w społeczności politycznej zgodnie z nauczaniem społecznym Kościoła. Naucza-

³⁵ Cf. Jan Paweł II, *Musicie być silniejsi od warunków. Spotkanie Ojca Świętego z młodzieżą przed Kurią Metropolitalną, Kraków 10 VI 1987*, „Wiara i odpowiedzialność” 8 (1987), s. 94-95; A. Koperek, *Wychowanie do pojednania. Formatio Catholica*, Wydawcy: Adam Koperek & Kazimierz Piotrowski, Łódź - Gachenbach 2010; A. Koperek, *Wolność a prawa człowieka*, [w:] J. Grabińska (red.), *Wolność osoby - Wolność obywatela*, cz. 1 (*The Freedom of a Person. The Liberty of a Man, Part 1*), „Disputationes Eticae”, t. 4, Wydawnictwo „Educator”, Częstochowa 2009, s. 141-146; A. Koperek, *Demokracja a etyka*, [w:] J. Grabińska (red.), *Wolność osoby - Wolność obywatela*, cz. 2 (*The Freedom of a Person. The Liberty of a Man, Part 2*), „Disputationes Eticae”, t. 5, Wydawnictwo „Educator”, Częstochowa 2009, s. 163-168.

³⁶ Cf. H. Skorowski, *Wiara a etos chrześcijanina*, „Communio” 3 (1988), s. 73-89; cf. H. Skorowski, *Pokój a prawa człowieka*, „Communio” 5 (1989), s. 71-83.

³⁷ Cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, n. 19, [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie Papieskie*, IV, 2, 1981, (lipiec - grudzień), Pallottinum, Poznań 1989, s. 93-94; A. Koperek, *Zaangażowanie społeczne obywateli*, Wydawca: Adam Koperek, Łódź 2008, s. 115-158; A. Koperek, *Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli*, op. cit.

nie to kładzie bowiem nacisk na aktywność społeczną ludzi świeckich, których rola w społeczeństwie nie może być zastąpiona przez hierarchię Kościoła³⁸. We własnym środowisku, a w szczególności w sposób w społeczności zawodowej, rodzice mają prawo do takich warunków pracy i godziwej zapłaty, które zabezpieczyłyby im utrzymanie i wychowanie potomstwa na poziomie godnym osoby ludzkiej. Trzeba jednak zauważyć, że do istotnych funkcji społecznych rodziców należy także troska o tworzenie takiego prawa rodzinnego i społecznego na poziomie lokalnym i państwowym, które gwarantowałyby nie tylko godne życie, ale i wychowanie młodego pokolenia zgodnie z przekonaniami rodziców³⁹. Na rodzicach spoczywa również odpowiedzialność za przyszłość rodziny w związku z ich konkretnymi wyborami politycznymi, które mogą wpływać na jej funkcjonowanie w kontekście opowiedzenia się za konstytucyjnymi gwarancjami praw człowieka. Obrona praw ludzkich, w tym praw rodziny, jest klasycznym przykładem zaangażowania się rodziny w państwowe życie polityczne. Oznacza to bowiem w praktyce, iż rodzina żyjąc w konkretnym kraju winna uwzględniać realia jego społecznego rozwoju. Ten nakaz odnosi się do obrony praw godnościowych osób ludzkich, zarówno w społeczności rodzinnej, jak i w szerszych społecznościach⁴⁰.

Analizując zagadnienie praw rodziny w szerszych społecznościach należy w sposób szczególny brać pod uwagę relacje istniejące między państwem a rodziną. Jest to o tyle istotne, że wychowanie prospołeczne dokonuje się zasadniczo w rodzinie. W tym zadaniu powinna ona być wspierana przez państwo, jak i przez inne społeczności. Należy więc podkreślać, że rodzina jest wspólnotą ludzką, która dla swojej egzystencji potrzebuje współpracy i pomocy szerszych wspólnot społecznych i politycznych. Interwencja organizacji państwowych w życie rodziny jest dopuszczalna - zgodnie z zasadą pomocniczości - w tych płaszczyznach jej życia, w których ona sama nie może zaspokoić swoich niezbędnych praw i potrzeb. Z tego względu można mówić, że rodzina jest wspólnotą „niedoskonałą”, jako że sama potrzebuje pomocy, ale równocześnie jest ona niezastąpionym ogniwem szerszych wspólnot społecznych i politycznych⁴¹.

Poszanowanie praw rodzicielskich i wychowawczych jest fundamentem rozwoju rodziny jako podstawowej społeczności naturalnej. Państwo jako społeczność wyższego rzędu stanowi natomiast gwarancję ekonomicznego i zarazem kulturowego rozwoju społeczności rodzinnej. Prawa człowieka winny być więc respektowane zarówno w wymiarze życia indywidualnych jednostek, jak i w wymiarze ich współistnienia w szer-

³⁸ Cf. Jan Paweł II, *Posynodalna Adhortacja Apostolska „Christifideles Laici”*, Pallottinum, Poznań 1988.

³⁹ Cf. Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris Consortio”*, nn. 42-48, op. cit., s. 461-465; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, n. 10, op. cit., s. 80-81; cf. Jan Paweł II, *List do Rodzin. Rok Rodziny 1994*, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1994, s. 64-68; cf. „Karta Praw Rodziny” przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym, „L'Osservatore Romano” 10 (1983), s. 6-7.

⁴⁰ Cf. Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny, *Raport o sytuacji polskich rodzin*, op. cit.

⁴¹ A. Koperek, *Współpraca Państwa i Kościoła w obronie praw człowieka*, [w:] *Człowiek - Kościół - Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia*, AWL, Łódź 2002, s. 219-235.

szych społecznościach ogólnoludzkich. Temu zadaniu poszanowania praw rodzicielskich i wychowawczych winno służyć państwo⁴².

STRESZCZENIE

Wychowanie prospołeczne w rodzinie do partycypacji w życiu publicznym stanowi ważny element życia publicznego. Jednostka rozwijając się w rodzinie nabiera cech społecznych, które w procesie socjalizacji określają stopień jej zaangażowania społecznego. Rodzina jako podstawowa społeczność ludzka zaangażowana w życie społeczne promuje wartości i postawy obywatelskie. Sprzyja to aktywnej partycypacji obywateli w życiu publicznym.

Patrząc na rodzinę z perspektywy jej potrzeb rozwojowych i pełnego otwarcia na wartości należy zauważyć, iż rodzina wychowując na drodze socjalizacji jednostkę do życia społecznego dla dobra wspólnego promuje określone wartości. Do nich zaliczyć należy wartości szacunku, przyjaźni, prywatności, miłości społecznej, solidarności i tolerancji dla różnych poglądów, ale również dla różnych postaw społecznych. Dobro i wartość

rodziny stanowi podstawę budowania zdrowych relacji społecznych opartych na fundamencie personalistycznej koncepcji małżeństwa i rodziny.

SUMMARY

Prosocial education in the family for participation of citizens in public life

Family is a basic community of persons. It is also a place of promoting the civic attitudes. It teaches and educates its members to engage in the social life. Prosocial family education is the foundation of citizen participation in public life.

The analyzed issue of prosocial family education for participation of citizens in public life has been developed in the context of the following questions: 1. Prosocial upbringing in the family as the natural environment for the development of a person. 2. Prosocial family education as a factor of adaptation and integration of the person in other communities; 3 Importance of prosocial education to determine the place and role of the family in the social and political communities; 4. Prosocial education as the basis for the involvement of the family in social life.

„Czas przeznaczony na wychowanie jest szczególnie cenny, decyduje o przyszłości osoby ludzkiej, a następnie rodziny i całego społeczeństwa.”

(Jan Paweł II)

⁴² Cf. A. Koperek, *Poszanowanie praw rodzicielskich i wychowawczych w rodzinie*, „Studia Podlaskie” 11 (1996) nr 1 (7), s. 63-75; A. Koperek, *Godność człowieka a prawo do wolności w rodzinie*, „Studia Podlaskie” 11 (1996) nr 2 (8), s. 145-157.